

ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Аркуша Л.І.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України постала необхідність у визначенні поняття й підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, логічною послідовністю дослідження особливостей негласних слідчих (розшукових) дій є створення їх системи, яку можливо використовувати в подальших дослідженнях.

Дослідженню особливостей сутності й процесуальних особливостей призначення негласних слідчих (розшукових) дій присвячені праці таких видатних вчених і фахівців, як М.А. Погорецький, В.І. Фаринник, Р.М. Шехавцов, М.Є. Шумило [2, 3] та ін. Як свідчить аналіз наукових праць і матеріалів практики, на сьогодні відсутня чітка позиція щодо визначення поняття, системи й підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою дослідження є визначення поняття, системи й підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії не відокремлюються від інших слідчих (розшукових) дій, а є їх різновидом, і регулюються в загальному порядку, передбаченому КПК України, законними та підзаконними актами, але специфіка їх проведення потребує спеціального врегулювання шляхом використання вже існуючих або розробки й прийняття відповідних внутрішніх відомчих і міжвідомчих нормативних актів.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться з метою встановлення відомостей про злочин і осіб, які їх вчинили, якщо їх неможливо отримати в інший спосіб. Фактично всі негласні слідчі (розшукові) дії, крім встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягає розголошенню, за винятком умов повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, що передбачені ст. 253 КПК України. При цьому слід підкреслити, що методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню за жодних умов.

Глава 21 КПК України містить вичерпний перелік негласних (слідчих) (розшукових) дій, які утворюють певну систему. До них відносяться:

1) негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування (параграф 2 глави 21 КПК України), а саме:

аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);

огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);

зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);

2) інші негласні слідчі (розшукові) дії (параграф 3 глави 21 КПК України), а саме:

обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);

контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

Порядок і тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні бути визначені й урегульовані відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами, такими як: постанови Кабінету Міністрів України, накази Генеральної прокуратури України, накази Міністерства внутрішніх справ України, накази Служби безпеки України, накази органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, накази органу державного бюро розслідувань, накази Державної пенітенціарної служби України, накази Державної прикордонної служби України, накази Державної митної служби України.

КПК України (ч. 2 ст. 246) містить вичерпний перелік підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Підтримуючи думку д.ю.н., професора Д.Й. Никифорчука, слід визначити наявність формальних і документальних підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

При цьому до формальних підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести наступні: наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами;

наявність інформації про осіб, які готують або вчинили злочини;

наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності.

До документальних підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести наступні:

- наявність заяви чи повідомлення, зареєстрованого у встановленому законом порядку;

- наявність запису в Єдиному реєстрі досудових розслідувань;

- повідомлення прокурора слідчим у письмовій формі про початок розслідування;

- якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, необхідною підставою є факт передачі невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності наявних у нього матеріалів до органу досудового розслідування та наявність доручення на проведення досудового розслідування.

Крім того, слід зазначити, що в ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [1] визначено перелік підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, які фактично аналогічні до підстав для застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначене

© Л.І. Аркуша, 2013

дає можливість вважати, що негласні слідчі (розшукові) дії є комплексом дій, які використовують можливості оперативно-розшукової діяльності (оперативно-розшукові дії, заходи й методи), але на підставах, чітко визначених ст. 246 КПК України. Також слід зазначити, що положення глави 21 КПК України є підґрунтям для проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, таких як:

1) контрольована поставка та контрольована й оперативна закупка товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних і юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення й документування фактів протиправних діянь (згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України в порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції Державної податкової служби України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України);

2) негласне виявлення й фіксування слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, зокрема шляхом проникнення й обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (згідно з положеннями ст. 267 КПК України);

3) спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (згідно з положеннями ст. 272 КПК України);

4) аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж (згідно з положеннями статей 260, 263-265 КПК України);

5) арешт кореспонденції, її огляд і виїмка (згідно з положеннями статей 261, 262 КПК України);

6) спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця (згідно з положеннями статей 269, 270 КПК України);

7) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (згідно з положеннями ст. 268 КПК України);

8) використання конфіденційного співробітництва (згідно з положеннями ст. 275 КПК України);

9) створення й використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (згідно з положеннями ст. 273 КПК України).

Зазначене свідчить, що з метою чіткої й результативної організації досудового розслідування велике значення має налагоджена взаємодія слідчого з оперативними підрозділами ОВС, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. Регламентуючи такі взаємовідносини, КПК України надає слідчому право в справах, що знаходяться в його провадженні, доручати проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК).

Згідно з КПК України слідчий має право доручити оперативному підрозділу проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК),
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК),
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК),

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК),

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК),

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК),

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК),

- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК),

- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК),

- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК),

- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Під дорученням оперативному підрозділу проведення негласної слідчої (розшукової) дії можливо розуміти вимогу слідчого до оперативного підрозділу виконати у визначений термін негласну слідчу (розшукову) дію й повідомити про її результати. Зазначені доручення надаються в письмовій формі і є обов’язковими до виконання для оперативного підрозділу (ч. 1, ч. 3 ст. 41 КПК України).

За потреби проведення негласної слідчої (розшукової) дії суб’єкти кримінального провадження виносять клопотання. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється слідчим суддею таким чином:

- слідчий суддя зобов’язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання (розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання);

- у клопотанні зазначаються: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; стислий виклад обставин злочину, у зв’язку з розслідуванням якого подається клопотання; правова кваліфікація злочину з зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; вид негласної слідчої (розшукової) дії й обґрунтування строку її проведення; обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин і особу, яка його вчинила, в іншій спосіб; відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з’ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили;

- до клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання;

- слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: вчинений тяжкий або особливо тяжкий злочин; під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самотійно або в сукупності з іншими доказами матимуть суттєве значення для з’ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Стосовно ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, то вона повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України:

- ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити відомості про: прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; злочин, у зв'язку з досудовим розслідуванням якого вноситься ухвала; особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; строк дії ухвали (строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці; якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про прийняття ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України; загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати шести місяців);

- крім відомостей, вказаних у ст. 248 КПК, слідчий, прокурор повинен надати додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії;

- прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність;

- у виняткових невідкладних випадках, передбачених КПК і пов'язаних із врятуванням життя людей і запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому разі прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 248 КПК. Виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому статтею 255 КПК.

Стаття 251 КПК визначає вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення зазначених дій:

- постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити:

найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія; початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії; відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію; обґрунтування прийнятої постанови, зокрема обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин і особу, яка його вчинила, в інший спосіб; вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться;

- фіксація ходу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим ст. 252 КПК. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі потреби долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися з забезпеченням конфіденційності даних про таку особу в порядку, визначеному законодавством (проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів);

- протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору, який вживає заходів до збереження отриманих у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати в кримінальному провадженні.

У підсумку слід зазначити необхідність подальшого узагальнення матеріалів слідчої практики в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України.

Література

1. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / К82 О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.: за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х.: Право, 2012. - 768 с.

Аркуша Л.І.

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри криміналістики
Національного університету
"Одеська юридична академія"
Надійшла до редакції: 02.06.2013*